

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-17>

УДК 372.8.7

Плющик Є.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВИХОВАННЯ ІНТОНАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОРХЕСТИКИ

Анотація. Актуальним завданням на сьогодні є модернізація початкової освіти у русі підготовки нової української школи до творчого вирішення проблем, які виникають у різних сферах навчання. У зв'язку з цим зросла потреба музично-педагогічної практики в інноваційних педагогічних технологіях музичної освіти, спрямованих на розкриття та розвиток їхнього творчого потенціалу, оскільки пропонувані деякі методики викладання музичного мистецтва відстають від сучасних тенденцій і підходів. Нові технології розглядають знання, вміння і навички як засіб нестандартного розвитку цілісної особистості. Орхестичне виховання на заняттях з музичного мистецтва йде від відчуття ним звуку, який виражається в дії: русі, інтонуванні, вимові, відтворенні ритмічних формул тощо. При вивченні цього методу використовують поетичний матеріал, фольклорні та класичні музичні твори. Ця робота допомагає учням більш глибокому зануренню у рідну мову, літературу, музику, допомагає розширенню світогляду, розвитку музичного слуху й розвитку мовлення. Підґрунтям методологічних аспектів формування інтонаційного мислення молодших школярів є важливі проблеми – усвідомлення, уявлення і всотування інтонацій мови і музичного мистецтва. Результатом цих процесів є використання теоретичних і практичних нововведень, а також таких, що утворюються на межі теорії і практики. Учитель разом із дітьми може виступати автором, дослідником, користувачем і пропагандистом нових педагогічних технологій, теорій, концепцій. Учитель-орхестик повинен подолати старі стереотипи, традиційні установки, шаблони у проведенні уроку музичного мистецтва і бути готовим до педагогічної діяльності з урахуванням інноваційних надбань. Ця готовність визначається усвідомленням цих протиріч.

Ключові слова: нова українська школа, уроки музичного мистецтва, інноваційні педагогічні системи, інтонаційне мислення, орхестичне виховання.

Pluschik Yelizaveta

Zhytomyr Ivan Franko State University

EDUCATION OF INTONATION THOUGHT FOR YOUNGER SCHOOLERS BY ORCHESTIC

Summary. The urgent task today is to modernize primary education in the process of preparing a new Ukrainian school for creative solutions to problems that arise in different spheres of learning. In this regard, the need for music-pedagogical practice in innovative pedagogical technologies of music education aimed at the discovery and development of their creative potential has increased, as some of the methods of teaching the art of music lag behind current trends and approaches. New technologies consider knowledge, skills and skills as a means of non-standard development of a holistic personality. The orchestral upbringing of musical art lessons comes from the sensation of sound that is expressed in action: movement, intonation, pronunciation, reproduction of rhythmic formulas, etc. When studying this method, they use poetic material, folklore and classical music. This work helps students to dive deeper into their mother tongue, literature, music, helps to expand their outlook, develop their musical hearing and develop their language. Language – a purely differentiated form of human movement – in orchestration diverges on the whole body. When a child learns to pronounce sounds, he or she makes an invisible willpower, which in orchestration receives visual reproduction. The air passing through the lungs and larynx is formed with the help of lips, teeth and palate, and this air, in its essence, is already air gestures and can be imitated by hands. These movements involve the whole human body – this is a guarantee to feel and understand the intonation of language and music. Underlying the methodological aspects of the formation of the intonational thinking of younger students are important problems – awareness, presentation and blending of intonations of language and music. The result of these processes is the use of theoretical and practical innovations, as well as those formed at the boundary of theory and practice. The teacher together with the children can act as an author, researcher, user and advocate of new pedagogical technologies, theories, concepts. The orchestral teacher must overcome the old stereotypes, traditional attitudes, templates in conducting a lesson of musical art and be ready for pedagogical activities based on additions. This readiness is determined by an awareness of these contradictions.

Keywords: new Ukrainian school, musical art lessons, innovative pedagogical systems, intonational thinking, orchestral education.

Постановка проблеми. На складному шляху становлення Української держави все більшої актуальності набувають проблеми гуманізації освіти. На фоні загальноосвітньої тенденції підвищення уваги до Дитини, зокрема її освіти, вони визначаються більш рельєфно. Багато вчених та вчителів-практиків розробляють нові методики поглиблення музичного виховання, для чого застосовують різноманітні прийоми, а саме – «Музика і рух», «Ритмічне виховання»

та інші інтеграційні модули, – котрі уможливають глибоке емоційне сприйняття засобів музичної виразності, форми твору, інтонації тощо.

Керівництво у вихованні інтонаційного мислення молодших школярів за допомогою орхестики передбачає науково обґрунтовану організацію цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «орхестика» виникло в стародавній Греції як метод вільної передачі в русі суті

драматичного, поетичного або музичного твору. Т. Ліванова відзначає, що музика знаходилася «у нерозривному зв'язку з поезією (звідси – лірика), музика як невідмінна учасниця трагедії, музика і танець – такі характерні явища стародавнього грецького художнього життя» [2, с. 6].

В кінці XIX сторіччя Еміль Жак-Далькроз повернувся до цього методу у вигляді музично-ритмічного виховання. Мета системи Е. Жак-Далькроза – за допомогою рухів розвинути музично-творчі здібності дитини [1, с. 23]. Цю ідею розвивали Н. Олександрова, О. Конорова, С. Руднева, Т. Бирченко, М. Котляревська-Крафт, Г. Франіо, І. Ліфіц та інші. Велику роль в розвитку оркестрики відіграла система дитячого виховання Карла Орфа. Метод Орфа базувався на національному фольклорі: вивчалися інтонації німецької мови, інтонації німецької народної музики, ритмічні формули та танцювальні рухи з використанням драматизації віршів, пісень, гри на різноманітних інструментах.

На сучасному етапі оркестричне виховання розглядається як інтеграційне виховання з ритміки, що базується на всотуванні емоційних ефектів інтонації слова, сталих інтонаційних моделей музики, ритмоформул у співі, танці, драматизації, на логопедичних вправах. При цьому суб'єктом є самою дією, а суб'єкт-вчитель – співучасником пошуку. Метою оркестричного виховання є розвиток ладоінтонаційного мислення учнів.

Проблемою музичного мислення в різні часи займалися Б. Асаф'єв, В. Москаленко, Б. Теплов, В. Холопова, Г. Цицін, Б. Яворський та ін. Це питання висвітлювали у А. Болгарський, І. Дис, А. Козир, О. Щолокова та ін. Наукове вивчення щодо цієї проблеми триває і тепер.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією із першорядних категорій музичної педагогіки є мислення, що розглядається вченими (Б. Асаф'єв, В. Медушевський, О. Москаленко, Є. Назайкінський та ін.) повносилим чинником саморозвитку особистості, основою пізнання і розуміння мистецтва. Дослідження музики потребує особливої активності пізнавальних процесів людини, що продукують суттєві установки на сприйняття та відображення художніх образів мовних та музичних творів. Сприйняття та дослідження художніх образів мови та музики потребує здатності до пізнання інтонаційної природи мови та музичного мистецтва. Саме інтонаційно-образне мислення визначаємо однією із найважливіших форм пізнавального процесу умовній та музичній діяльності, що скеровує на поняття та дослідження суті мовних та музичних образів та розвиток комплексу інтонаційно-мовних та музичних здібностей учнів для їх відтворення у власній творчості.

Мета статті – розглянути сутність та зміст феномена інтонаційно-образного мислення, визначити його компонентну будову у контексті оркестричного виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб учні молодших класів змогли зрозуміти зміст музичного твору, вони повинні оволодіти хоча б найменшим музичним «мовним резервом». Тому усвідомлення музики – це побіжно й володіння музичною мовою. Основою музичної мови, а отже, й музичного мислення, виступає інтонація.

Дитина (людина) має психічну властивість репродукувати в слуховій уяві почуту інтонацію у габітусі музично-слухових уявлень.

Якісно особливим щаблем музичного мислення є мислення творче. Воно може позначатися в різних видах і формах: написання музики, створення невеликих віршів, імпровізація, інтерпретація, відчуття у собі рух інтонацій та відтворення їх у жесті, ході, ритмічних малюнках та інше, себто діяльне та індивідуально-самобутнє художнє переосмислення мовного та музичного твору. В цьому випадку впливає вже цілий комплекс розумових процесів. Ясна річ, що композиторські та імпровізаційні здібності учнів молодших класів замалі, але за допомогою оркестричного виховання вони будуть постійно розвиватися.

Здатність дитини мислити в образах створила таке унікальне явище, як мистецтво. Створення мовних та музичних образів вимагає від учнів якнайбільшої активізації образного мислення. В свою чергу, для того, щоб «зчитувати», «осягати» музичні образи, дитина повинна також мати сформоване інтонаційно-образне мислення.

Оркестрична одночасність протікання процесів (симультанне схоплювання) є смислове сприйняття усного мовлення, наприклад, розуміння фраз з інверсією («хатка равлика» або «равлик у хатці») і подальшого зображення у русі образу равлика, інтонаційного виспівування (на двох звуках) української дитячої поспівки-лічилки «Павлику-равлику, висунь ріжки та ніжки. Тобі два, мені два, поділимось обидва», відтворення кулачками образу равлика, який ховається у хатці і знов з'являється (ручки дитини зібрані у кулачки – равлик у хатці, спить; вказівним пальцем правої руки дитини стукає зверху кулачка лівої руки і ховається «у хатку», ліва рука дитини розпрямляється – виставляються вказівний та середній пальчики – «ріжки равлика», кулачок повзе по поверхні стола; вправа повторюється, розпочинаючи з лівої руки). При оркестричній роботі бажано не використовувати перегляди відео матеріалів і прослуховування аудіо матеріалів. Вся робота відтворюється тихим, м'яким співом-вимовою. Інтонавання звуків, слів та невеличких речень виконується за таким способом: в залежності від сенсу підвищується і понижується голос, робляться певні паузи, прискорюється або уповільнюється темп вимови, на логічних акцентах обов'язково підсилюється голос (але не дуже). Все це супроводжується жестами, які відповідають вимові, та рухами, які уособлюють то, чи інший персонаж.

Саме у таких вправах діти усвідомлюють початкові інтонації, навчаються інтонувати не тільки вірш, але й найпростіші музичні інтонації-формули, запам'ятовують у жестах і рухах ритмічні малюнки і «малюнки» інтонацій, які відтворюються руками у повітрі. Наприклад: інтонаційно вимовляючи вірш Дмитра Чередниченка «Прийшов Січень-Новорічень»

Прийшов Січень-Новорічень,

Приніс торбу мальовану:

- З Новим роком, малята!

Виглянув з торби Горішок, -

- Будьте міцні й здорові!

Виглянув Калач-посівач,

Сипонув паляниці

- Щастя і добра вам,
Як води з криниці!
А дід Старий Рік
Закотився бубликом
у сніг,

діти у колі починають рухатися вправо або вліво, зображаючи зібганого старця. Руки вони закидають за плече, ніби несуть торбу. На слова «приніс торбу мальовану» учні удавано скидають торбу і розв'язують її. Вимовляючи піднесено слова «З Новим роком малята», розкидають руки убік-вперед, ніби вітаються. Інтонація цієї фрази починається з високої ноти, трохи спускаючись на слова «малята» у середній регістр. «Виглянув з торби Горішок, – Будьте міцні й здорові!», учні згинають руки у кулачки і правим кулачком б'ють по лівому, удаючи міцність горішка («не розбити горішок!»).

«Виглянув Калач – посівач» – розгинають кулачки і плавними рухами рух зображають форму калача. «Сипонув паляниці – Щастя і добра вам», руками роблять рухи, ніби роздають паляниці усім (мовна інтонація наближається до музичної, ніби діти співають щедрівку, діти самі придумують на одній-двох нотах цю поспівку). «Як води з криниці!» роблять рухи руками навколо обличчя, ніби вмиваються. «А дід Старий Рік – Закотився бубликом у сніг» руками роблять колові рухи, зображують, як котиться бублик – спочатку рухи великі, а потім оберти зменшуються – удають зникання Старого року.

Створюючи пісеньку на вірш Івана Царинного «Нічний сад», учні уявляють тихий нічний сад, вони увійшли у хвіртку, прислухаються до тиші, прикладають вказівний палець до вуст (найголовніше правило орхестичних занять – по-

чинати кожне завдання з повної тиші, ніби вслуховуючись в неї).

Першу фразу «Падають яблука стиглі» вимовляють голосно, з невеликим подивом і притиском (вночі удар від падіння яблука об землю пригломшує), інтонуючи на V і III щаблях мажорного ладу (низхідний рух, розмір 9/8, рух восьмими, дітям не сповіщають про розмір, тільки проплескують у долоні ритмічний малюнок), фразу «Маленьке впаде – вікна дзвенять» виконують на піано, інтонуючи VI щабель мажорного ладу, на другій половині фрази роблять донизу невеличке глісандо (зображення дзенькоту вікон).

«Велике впаде – покотиться У степ серпневий» – інтонація I ступеню мажорного ладу і глісандо доверху (закінчується глісандо на VI щаблі, мрійливо і тихенько).

Висновки та перспективи подальших досліджень. За допомогою орхестики практично кожному дитині можна навчити тонко відчувати інтонацію слова і музики та розвинути в ній можливості імпровізування музики, тобто композиторських навичок. Процес складання мелодії пісні за допомогою орхестики не знижує безпосередність вираження їхніх почуттів, не гальмує діяльність творчої уяви, а навпаки – дає поштовх для подальшого пошуку більш цікавих інтонаційних та ритмічних відкриттів.

Формування творчості – це важкий, багатетапний акт. Взаємозв'язки багатьох ліній розвитку повинні доповнювати один одного, концентруватися на кінцевому результаті (привідному завданні), розв'язання якого можливе на певному рівні формування творчої діяльності в орхестичному вихованні.

Список літератури:

1. Дорн В. Метод Жак-Далькроза. Институт Ритмической гимнастики Жак-Далькроза. Гелерау, близ Дрездена. Москва, 1912. 30 с.
2. Ливанова Т. История западноевропейской музыки до 1789 г. Москва : Музыка, 1986. 630 с.

References:

1. Dorn V. (1912). Metod Jak-Dalkroza. Jacques Dalcroze method. Institute of Rhythmic Gymnastics Jacques Dalcroze. Gelerau, near Dresden. Moscow. (in Russian)
2. Livanova T. (1986). Istorija zapadnoevropejskoj myzuki do 1789. The History of Western European Music until 1789. Moscow : Music. (in Russian)